অধ্যায় ১১ঃ ভি. আই. লেনিন, মাও-চে-টুং আৰু এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছী

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ ভি. আই. লেনিন

১১.৩.১ সাম্ৰাজ্যবাদ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

১১.৩.২ বিপ্লৱ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

১১.৩.৩ কমিউনিষ্ট পার্টিৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

১১.৪ মাও-চে-টুং

১১.৪.১ মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক ধাৰণা

১১.৪.২ বিপ্লৱ বিষয়ক দৃষ্টিভংগী

১১.৫ এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছী

১১.৫.১ আধিপত্য সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

১১.৫.২ ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনিঃ

- সাম্ৰাজ্যবাদ, বিপ্লৱ আৰু কমিউনিষ্ট পার্টিৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে ভি.আই. লেনিনৰ দৃষ্টিভংগী বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক ধাৰণাবোৰ আৰু বিপ্লৱ সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগী ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- আধিপত্য আৰু ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে গ্ৰাম্ছীৰ দৃষ্টিভংগী বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

১১.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়ত আমি মাৰ্ক্সবাদৰ বিভিন্ন দিশবোৰ আলোচনা কৰিলো। এই অধ্যায়ত আমি মাৰ্ক্সৰ পিছৰ কিছুমান প্ৰখ্যাত মাৰ্ক্সবাদী দাৰ্শনিক যেনে- ভি. আই. লেনিন, মাও-চে-টুঙ আৰু এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছীৰ মতামত সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিম। যদিও তেওলোকে মাৰ্ক্সৰ ধাৰণাসমুহ সমৰ্থন কৰিছিল, তথাপি তেওলোকে ইয়াক অন্ধভাবে সমৰ্থন কৰা নাছিল। সমাজৰ প্ৰয়োজনীয়তা অনুসৰি সেই ধাৰণাবোৰ সংশোধন কৰি তেওলোকে ইয়াক নিজস্ব দৃষ্টিভংগীৰে প্ৰয়োগ কৰিছিল। এনেদৰে, এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰাৰ পাছত আপুনি মাৰ্ক্সৰ ধাৰণাৰ লগত পিছৰ মাৰ্ক্সবাদী কিছুমান দাৰ্শনিকৰ ধাৰণাৰ তুলনামুলক জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব।

১১.৩ ভি. আই. লেনিন

লেনিন আছিল পৰৱৰ্তী যুগৰ মাৰ্ক্সবাদী দাৰ্শনিক। তেওঁ মাৰ্ক্সৰ ধাৰণাবোৰ সংশোধন কৰি সেয়া ৰাছিয়াৰ পটভূমিত প্ৰয়োগ কৰিব খুজিছিল। তেওঁ মাৰ্ক্সৰ ধাৰণাবোৰ অন্ধভাৱে অনুসৰণ কৰিব খোজা নাছিল। লেনিনৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ অৱদানটো হ'ল পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চ পৰ্যায় বুলি চিহ্নিত সাম্ৰাজ্যবাদ'ৰ ধাৰণাটোৰ প্ৰচলন।

১১.৩.১সাম্ৰাজ্যবাদ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

লেনিনে সাম্ৰাজ্যবাদ (Imperialism) আৰু পুঁজিবাদ (Capitalism)ৰ মাজত এক যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰাৰ চেষ্টা চলাইছিল। তেওঁৰ মতে পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চ পৰ্যায় সাম্ৰাজ্যবাদত পাঁচটা প্ৰধান স্তৰ আছে—

- উৎপাদন আৰু মূলধনৰ এককেন্দ্ৰীকৰণে এনে এক উচ্চ পৰ্যায় পায়গৈ যে ই একাধিপত্যৰ সৃষ্টি কৰে। এনে একাধিপত্যই অৰ্থনৈতিক বলয়ত এক নিৰ্ণায়ক ভূমিকা লয়। ইয়াকেই একচেটিয়া পুঁজিবাদ (Monopoly Capitalism) বোলে।
- বেংক পুঁজি গৈ ঔদ্যোগিক পুঁজিত লীন হয়। ইয়াৰ আধাৰত বিত্তীয় পুঁজিৰ সৃষ্টি হয়।
- তৃতীয় স্তৰটোৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল পণ্যদ্ৰব্যৰ ৰপ্তানীৰ পৰা সম্পূৰ্ণ পৃথক এক মূলধন ৰপ্তানি প্ৰক্ৰিয়াৰ সূচনা হয়।
- চতুৰ্থ স্তৰটো হ'ল আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় একাধিপত্যবাদী পুঁজিবাদী সংস্থাৰ গঠন। আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় একাধিপত্যবোৰ হ'ল বিভিন্ন চুক্তি। বিভিন্ন দেশত সক্ৰিয় সৰ্ববৃহৎ একাধিপত্য বিস্তাৰকাৰী ক্ষমতাবোৰে পৰস্পৰৰ মাজত বজাৰ বিভাজন, মূল্য নীতি আদি বিষয়ত চুক্তি স্বাক্ষৰ কৰে। এনে সংস্থা গঠিত হোৱাৰ ফলতে পৃথিৱীৰ বিভিন্ন বৃহৎ সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিৰ মাজত অৰ্থনৈতিক বিভাজন ঘটে।
- পঞ্চম স্তৰত বিশ্বৰ অৰ্থনৈতিক বিভাজন বৃহৎ সাম্ৰাজ্যবাদী ক্ষমতাৰ মাজত আঞ্চলিক বিভাজনৰ সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল বৃহৎ সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰে ভাবে যে যদি তেওঁলোকে নিৰ্দিষ্ট এলেকা কিছুমান ৰাজনৈতিক দিশেৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব পাৰে তেন্তে মূলধন ৰপ্তানীৰ প্ৰক্ৰিয়াটো সৰল হৈ পৰিব। ইয়াৰ উপৰি নিয়ন্ত্ৰণাধীন এলেকাবোৰত তেওঁলোকে কৌশলপূৰ্ণ অৱস্থানত সামৰিক ঘাটি স্থাপন কৰিব পাৰিব। সেইবাবেই ঊনবিংশ শতিকাত বিশ্বৰ বহুতো দেশ বৃহৎ সাম্ৰাজ্যবাদী শক্তিবোৰৰ উপনিৱেশত পৰিণত হৈছিল।

লেনিনৰ মতে এই বিকাশবোৰে কিছুমান সংকটৰ সৃষ্টি কৰে। এই সংকটবোৰে এসময়ত পুঁজিবাদৰ সাম্ৰাজ্যবাদী স্বৰূপটোৰ পতন মাতি আনে।

- এনেবোৰ বিকাশেই হ'ল একাধিপত্যবাদী পুঁজিবাদৰ পতনৰ কাৰণ। প্ৰথম স্তৰত একাধিপত্যবাদে প্ৰযুক্তিৰ বিকাশত গুৰুত্ব দিবলৈ এৰে। কাৰণ, যন্ত্ৰ অথবা প্ৰযুক্তিগত অগ্ৰগতিৰ অন্য আহিলা ব্যৱহাৰ নকৰাকৈ তেওঁলোকে উচ্চতৰ মুনাফা আহৰণ কৰিব পৰা হৈ থাকে। ইয়াৰ ফলত এটা সময়ত পুঁজিবাদৰ একাধিপত্যবাদী স্তৰত উদ্যোগ খণ্ডত স্থবিৰতাৰ সৃষ্টি হয়।
- একাধিপত্যবাদী পুঁজিবাদে অসমান পুঁজিবাদৰ উত্থানত সহায় কৰে। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল, সমগ্ৰ বিশ্বতে একে সময়তে এই একাধিপত্যবাদী স্তৰটোৰ সমবিকাশ নঘটে। লেনিনে কৈছিল যে পুঁজিবাদৰ অসম বিকাশে কালক্ৰমত অসমান সৰ্বহাৰা বিপ্লৱৰ সূচনা কৰে।
- লেনিনে ইয়াকো কৈছিল যে সাম্ৰাজ্যবাদী পৰ্যায়ত পুঁজিবাদে সমাজবাদ (Socialism)

প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় পৰিস্থিতি কিছুমান সৃষ্টি কৰে। এই পটভূমিতে পুনৰ উল্লেখ কৰিব পৰা যায় যে একাধিপত্যবাদত উৎপাদন আৰু কেন্দ্ৰীয়ভাৱে গৃহীত সিদ্ধান্তৰ এককেন্দ্ৰীকৰণ ঘটে। সাম্ৰাজ্যবাদৰ পৰা সমাজবাদলৈ ঘটা ৰূপান্তৰ প্ৰক্ৰিয়াটোৰ মাধ্যম হ'ল বিপ্লৱ।

লেনিনৰ মতে পুঁজিবাদৰ সাম্ৰাজ্যবাদী পৰ্যায়টোত শ্ৰমিকৰ অৱস্থা সবাতোকৈ শোচনীয় হৈ পৰে। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল সৰ্বহাৰাই আৰম্ভ কৰা অথবা কৰিব খোজা প্ৰতিবাদ অথবা বিপ্লৱ ৰোধ কৰিবলৈ সৰ্বহাৰাৰ নেতাসকলে পুঁজিবাদীৰ পৰা ধন গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ মতে এই পৰ্যায়ৰ পুঁজিবাদত সমাজত শান্তি নাইকিয়া হয়, নানা ধৰণৰ অঘটন ঘটে আৰু কু-অনুশীলনৰ প্ৰচলন আৰম্ভ হয়। এটা সময়ত এই কু-অনুশীলনবোৰৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱৰ সূত্ৰপাত হয়। বিপ্লৱৰ ফলত এই পৰ্যায়টোৰ পতন ঘটে আৰু সমাজবাদে গা কৰি উঠে।

১১.৩.২ বিপ্লৱ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

সেই সময়ত জাৰসকলে ৰাছিয়া শাসন কৰিছিল। জাৰসকলে দেশত পুঁজিবাদৰ প্ৰচলন ঘটাইছিল যদিও ইয়াক সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা দিয়া নাছিল। দেশত পুঁজিপতিৰ সংখ্যা আঙুলিৰ মূলত গণিব পৰা আছিল। তেওঁলোকক জাৰসকলে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষাৰ্দ্ধত ৰাছিয়াত দুই প্ৰকাৰৰ দমনে গা কৰি উঠিছিল— শ্ৰমিকক কৰা দমন (পুঁজিবাদ) আৰু দৰিদ্ৰখেতিয়কক কৰা দমন (সামন্তবাদ)। এই দমনৰ ওৰ পেলাবলৈ লেনিনে বিপ্লৱ তত্ত্বৰ বিকাশ ঘটাইছিল।

পশ্চিমৰ দেশবোৰত বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব দিবলৈ সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীটো আছিল। কিন্তু ৰাছিয়াৰ পৰিস্থিতি অন্য পশ্চিমীয়া দেশবোৰতকৈ পৃথক আছিল। ৰাছিয়াৰ সম্ভাব্য বিপ্লৱী শ্ৰেণীটো আছিল দৰিদ্ৰ খেতিয়ক, শ্ৰমিক, ৰাছিয়ান বুৰ্জোৱাসকল আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সংখ্যালঘূসকল।

নিজৰ বিপ্লৱ তত্ত্বত লেনিনে কৈছিল যে ৰাছিয়াত দুটা পৰ্যায়ত বিপ্লৱ আগবাঢ়িব।

- প্ৰথম পৰ্যায়ৰ বুৰ্জোৱা গণতান্ত্ৰিক বিপ্লৱে ৰাছিয়াৰ পৰা জাৰবাদ নাইকিয়া কৰিব। এই বিপ্লৱত সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীটোৱে দৰিদ্ৰ খেতিয়ক শ্ৰেণীটোৰ সমৰ্থন বিচাৰিব। দুয়োটা শ্ৰেণীয়ে মিলি জাৰৰ শাসন উৎখাত কৰিব। এই পৰ্যায়ত বুৰ্জোৱাসকলে বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব বহন কৰিব। কিন্তু এই সময়ছোৱাত সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰা নহয়। এই পৰ্যায়ত বিপ্লৱৰ দ্বিতীয়টো পৰ্যায়ৰ প্ৰয়োজনীয়তাবোৰ গঢ় লৈ উঠিব।
- বিপ্লৱৰ দ্বিতীয় পৰ্যায়ত দৰিদ্ৰ খেতিয়কশ্ৰেণীৰ সহায়ত সৰ্বহাৰাসকলে নেতাৰ ভূমিকা ল'ব। সৰ্বহাৰা শ্ৰেণীটোৱে বুৰ্জোৱাৰ বিৰুদ্ধে যুঁজি সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব।

অৰ্থাৎ, এই দ্বিতীয় পৰ্যায়টো হ'ল বিপ্লৱৰ প্ৰকৃত পৰ্যায়। ই জাৰবাদৰ ওৰ পেলাব। এনেকৈয়ে লেলিনৰ মতে ৰাছিয়াত জাৰৰ শাসন নাইকিয়া হ'ব যাৰ বাবে তেওঁ ৰাছিয়াৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত বিপ্লৱৰ দুটা পৰ্যায় আগবঢ়াইছিল।

মাৰ্ক্সবাদে একে সময়তে সংঘটিত হোৱা বিপ্লৱৰ কথা কয়। কিন্তু লেনিনে এই তত্ত্বৰ বিৰোধিতা কৰিছে। কাৰণ, তেওঁ ভাবিছিল যে বিশ্বৰ সকলো দেশতে সমানভাৱে পুঁজিবাদৰ বিকাশ ঘটা নাই। সেয়েহে তেওঁ এটা সময়ত এখন দেশত সমাজবাদ' প্ৰতিষ্ঠাৰ ধাৰণাটোৰ পোষকতা কৰিছিল। কাৰণ সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ একে সময়তে বিপ্লৱ সংঘটিত হোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। কিন্তু এখন দেশত সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পাছত ই অন্য দেশৰ বাবে এক আদৰ্শ হ'ব পাৰে। এনেকৈয়ে বিশ্বৰ অধিকাংশ অঞ্চলত সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা হ'ব।

৯.৩.৩ কমিউনিষ্ট পার্টিৰ ভূমিকা সম্পর্কে দৃষ্টিভংগী

লেনিন বিপ্লৱৰ দ্বিতীয় পর্যায়টোত এটা ৰাজনৈতিক দলৰ উত্থান হ'ব বুলি কৈছিল। এয়া আছিল বিপ্লৱ তত্ত্বলৈ লেনিনৰ সবাতোকৈ গুৰুত্বপূর্ণ অৱদান। তেওঁৰ মতে বিপ্লৱৰ সূচনা কৰাৰ আগতে সংগঠিত হোৱা অতি প্রয়োজনীয়। এনে দল এটাইহে বৈপ্লৱিক শক্তিবোৰক সংগঠিত হোৱাৰ সুযোগ দিয়ে। লেনিনৰ মতে ৰাছিয়াত দল অবিহনে বিপ্লৱৰ সূত্রপাত হ'ব নোৱাৰে।

লেনিনে এই দলটোৰ নাম দিছিল 'ভেনগার্ড পার্টি' (Vanguard Party)। বুদ্ধিজীৱী, শিক্ষাবিদ আৰু সর্বহাৰাৰ প্রতিনিধিৰে এই দলটো গঠিত হৈছিল। দলৰ সদস্যসকলে বৈপ্লৱিক কলা-কৌশলৰ বৃত্তিজীৱী প্রশিক্ষণ লাভ কৰিছিল। এইসকল লোক অইনতকৈ ৰাজনৈতিকভাৱে আগবঢ়া আৰু সমাজ সচেতন হ'ব বুলি ভবা হৈছিল। এই দলৰ ভেটি আছিল গণতান্ত্রিক কেন্দ্রীভূতকৰণবাদৰ নীতি। এই নীতি অনুসৰি বিতর্ক আৰু আলাপ-আলোচনাৰ আধাৰত সকলোবোৰ দলীয় নীতি গ্রহণ কৰা হৈছিল। তাৰ পাছত এই নীতিবোৰৰ কার্যৰূপায়ণ কৰা হৈছিল। কিন্তু কার্যৰূপায়ণৰ সময়ত এই বিষয়ে আৰু কোনো আলোচনা নচলিছিল।

লেনিনে কৈছিল যে 'ভেনগার্ড পার্টি'ৰ প্রধান কাম হ'ল উদ্দেশ্যমূলক প্রচাৰ চলোৱাৰ কার্যকলাপত জড়িত হোৱা। ইয়াৰ উপৰি পার্টিয়ে কিছুমান শ্লোগান আৰু বার্তা সৃষ্টি কৰিছিল। এইবোৰত সর্বহাৰাৰ দুখ-দুর্দশা, ওজৰ-আপত্তি প্রকাশিত হৈছিল। অর্থাৎ, দলটোৱে দৰিদ্র খেতিয়কশ্রেণীটোৰ মাজত সজাগতা বঢ়োৱাৰ প্রয়াস কৰিছিল যাতে একেবাৰে কম সময়ৰ ভিতৰতে বিপ্লৱৰ সূচনা হয়।

5 জানি থোৱা ভাল

উদ্দেশ্যমূলক প্রচাৰ (Propaganda) হ'ল এক ধৰণৰ শিক্ষা। ভাষণ, সভা-সমিতি আদিৰ আয়োজন কৰি এনে শিক্ষা প্রসাৰ কৰা হয়। ইয়াৰ জৰিয়তে দল এটাই নিজৰ ধাৰণা আৰু চিন্তা জনপ্রিয় কৰিব খোজে। এনে শিক্ষা অথবা তথ্য বিশেষভাৱে একপক্ষীয় নাইবা অবাটে পৰিচালিত কৰিব পৰা প্রকৃতিৰ হ'ব পাৰে। কোনো বিশেষ ৰাজনৈতিক উদ্দেশ্য অথবা দৃষ্টিভংগীৰ পোষকতা কৰিবলৈ এনে প্রচাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

কিন্তু, লেনিনৰ দলটোৱে প্রয়োজনতকৈ যথেষ্ট অধিক দায়িত্ব পালন কৰিবলগীয়া হৈছিল। সেয়েহে অৱশেষত কেৱল মানুহৰ চিন্তাধাৰাক প্রভাৱিত কৰাৰ উদ্দেশ্যেৰে কাম আৰম্ভ কৰা দলটোৱে দেশৰ সমগ্র জনসাধাৰণৰ ওপৰত ইয়াৰ সম্পূর্ণ নিয়ন্ত্রণ সাব্যস্ত কৰিছিল। বিশ্বৰ অধিকাংশ কমিউনিষ্ট ভাৱধাৰাৰ দেশতেই কমিউনিষ্ট পাটিয়ে আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি আছে। ৰাছিয়াৰ পটভূমিত ইয়াৰ এটা উদাহৰণ হ'ল বলশ্বেভিক পার্টি (Bolshevik Party)।

W অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ লেনিনৰ মতে পুঁজিবাদৰ সর্বোচ্চ পর্যায়টো কি?

.....

প্রশ্ন ২ ঃ 'এখন দেশত সমাজবাদ' প্রতিষ্ঠাৰ ধাৰণাটো কোনে আগবঢ়াইছিল?

.....

প্রশ্ন ৩ ঃ লেনিনৰ ৰাজনৈতিক দলটোৰ নাম কি আছিল?

.....

১১.৪ মাও-চে-টুং

মাও-চে-টুঙক কমিউনিষ্ট চীনৰ পিতৃ বুলি কোৱা হয়। কালক্ৰমত তেওঁ সমগ্ৰ বিশ্ববে নিপীড়িত লোকৰ বাবে আশাৰ ৰেঙনিত পৰিণত হৈছিল। বিশেষকৈ চীনৰ বাসিন্দাই তেওঁৰ পৰা বহু কিবাকিবি আশা কৰিছিল। মাওৰ নেতৃত্বত চীনত সাম্যবাদী ভাৱধাৰাৰ বিকাশ ঘটিছিল। তেওঁ মাৰ্ক্সবাদী নীতিৰ আধাৰত চীনত বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিছিল। তেওঁ চীনৰ সমস্যাবোৰৰ কথা মনত ৰাখি মাৰ্ক্সবাদক ইউৰোপীয়ান ৰূপৰ পৰা এচিয়ান ৰূপলৈ সলনি কৰিছিল।

১১.৪.১মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক ধাৰণা

মাও-চে-টুঙে চীনত বিপ্লৱৰ নেতৃত্ব বহন কৰি থকাৰ সময়তে এলানি ৰাজনৈতিক ধাৰণা বিকশিত কৰিছিল। এই ধাৰণাবোৰেই হ'ল তেওঁৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শনৰ মৌলিক সংৰচনা। এইবোৰ হ'ল—

- **মাৰ্ক্সবাদ-লেনিনবাদৰ প্ৰতি দাৰ্শনিক দায়ৱদ্ধতাঃ** এক ৰাজনৈতিক দৰ্শনৰূপে মাৰ্ক্সবাদ-লেনিনবাদত মাওৰ সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছিল। কিন্তু একে সময়তে চীনা সমাজৰ বৈশিষ্ট্যৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি তেওঁ এই নীতিবোৰৰ কাৰ্য-সম্পাদন পদ্ধতিত কিছুমান মৌলিক সাল-সলনি কৰিছিল। মাওৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শনৰ গঠনত মাৰ্ক্সবাদ-লেনিনবাদৰ সুগভীৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট।
- **ৰাইজৰ যুদ্ধৰ ধাৰণাঃ** মাও-এ দেশত চলি থকা দুটা বিপ্লৱক একেলগে কৰিছিল। সেই সময়ত চীনত সাম্ৰাজ্যবাদ আৰু ঔপনিৱেশবাদৰ বিৰুদ্ধে জাতীয়তাবাদী বিপ্লৱ চলি আছিল। আনটো বিপ্লৱৰ দ্বাৰা সাম্ৰাজ্যবাদ তথা ঔপনিবেশবাদত অৱদান আগবঢ়োৱা সকলৰ পৰা সাধাৰণ লোকক আঁতৰাই ৰাখিব খোজা হৈছিল। বুদ্ধিজীৱীসকলক শ্ৰমিক, দৰিদ্ৰ খেতিয়ক আৰু সৈনিক শ্ৰেণীৰ সৈতে ঘনিষ্ঠ ঐক্য বৰ্তাই ৰাখিবলৈ কোৱা হৈছিল। মাওৰ নেতৃত্বত চীনত চলা প্ৰায় আটাইবোৰ সংস্কাৰমূলক কাৰ্যকলাপতে সাধাৰণ জনগণ জড়িত থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অৰ্থাৎ, মাও-এ ৰাষ্ট্ৰীয় পুনৰ উজ্জীৱিতকৰণ পৰিকল্পনাত সাধাৰণ নাগৰিকৰ অংশগ্ৰহণ সুনিশ্চিত কৰিব খুজিছিল।
- **স্থায়ী বিপ্লৱঃ** মাও-চে-টুঙে গ্ৰামাঞ্চলৰ বাসিন্দাই কৰা বিপ্লৱত বিশ্বাস কৰিছিল। তেওঁৰ মতে বিপ্লৱক এক স্থায়ী চৰিত্ৰ প্ৰদান কৰাৰ এয়াই একমাত্ৰ উপায়। তেওঁ ইয়াকো বিশ্বাস কৰিছিল যে দৰিদ্ৰ কৃষক শ্ৰেণীটোৰ বিপ্লৱীৰ ভূমিকা পালন কৰিব পৰা সামৰ্থ আছে।
- **সাংস্কৃতিক বিপ্লৱ বিষয়ক দৃষ্টিভংগী ঃ** মাও-চে-টুঙে দেশত এক বৃহৎ সৰ্বহাৰাৰ সাংস্কৃতিক বিপ্লৱ আৰম্ভ কৰাৰ প্ৰয়াস কৰিছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁ দলৰ ভূমিকা গৌণ কৰি জনগণৰ ভূমিকা উন্নত কৰিব খুজিছিল। মাও-এ কেতিয়াও দলক সাধাৰণ জনতাৰ চৰম কৰ্তৃত্ব হ'বলৈ এৰি দিয়া নাছিল। দল সদায় ৰাজহুৱা সমালোচনাৰ পাত্ৰ আছিল। সাংস্কৃতিক বিপ্লৱৰ সময়ত তেওঁ 'ৰেডগাৰ্ড' সকলক 'পাৰ্টি' বোলা সংগঠনটো ক্ৰমে নিষ্ক্ৰিয় কৰি তোলাৰ কামত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সাংস্কৃতিক বিপ্লৱৰ পাছত চীনত উত্থান ঘটা কমিউনিষ্ট পাৰ্টিটো বিপ্লৱৰ আগৰ দলটোৰ সৈতে একে নাছিল। নতুন দলটো আগতকৈ অধিক মাৰ্ক্সবাদ, লেনিনবাদ আৰু মাওবাদৰ প্ৰতি দায়িত্বশীল তথা আদৰ্শগতভাৱে দায়ৱদ্ধ আছিল। এই বিপ্লৱৰ কালছোৱাতে মাও-চে-টুঙে বৃহত্তৰ জনসমাজত এক বৈজ্ঞানিক সংস্কৃতি গঢ়িতোলাৰ চেষ্টাও চলাইছিল। এই একেটা সাংস্কৃতিক বিপ্লৱৰ জৰিয়তে তেওঁ এক নতুন গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব বিচাৰিছিল। এই নতুন গণতন্ত্ৰত এক নতুন ৰাষ্ট্ৰীয় সংস্কৃতিয়ে গঢ় লৈ উঠিব বুলি তেওঁ আশা কৰিছিল। এই সংস্কৃতি হ'ব চীনৰ জনসাধাৰণৰ সংস্কৃতি।

5 জানি থোৱা ভাল

নতুন গণতন্ত্ৰ (New Democracy) হ'ল মাও-চে-টুঙে চীনৰ বাবে প্ৰস্তাৱ কৰা এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ নাম। চীন গণতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পাছত এই ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন ঘটোৱাৰ কথা কোৱা হৈছিল। নতুন গণতন্ত্ৰই তিনিটা গুৰুত্বপূৰ্ণ দিশত জোৰ দিয়ে। ইয়াৰ ৰাজনৈতিক দিস অনুসৰি বুৰ্জোৱাসকলে ক্ষমতাৰ একচেটিয়া ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰিব। অৰ্থনৈতিক দিশটোৱে দুটা নীতি অনুসৰণ কৰিব- ৰাষ্ট্ৰই মূলধন নীতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব আৰু দেশত মাটিৰ মালিকীস্বত্বৰ সমতা স্থাপন কৰা হ'ব। সাংস্কৃতিক দিশ সম্পৰ্কে মাও-এ কৈছিল যে জনগণৰ গণতান্ত্ৰিক গণৰাজ্যত সংস্কৃতি সাম্ৰাজ্যবাদ তথা সামন্তবাদ বিৰোধী হ'ব আৰু এই সংস্কৃতিত সাম্যবাদ (Communism)ৰ প্ৰতিফলন ঘটিব।

- **যুদ্ধ আৰু হিংসাত্মক বিপ্লৱ বিষয়ক দৃষ্টিভংগীঃ** মাও-চে-টুঙে সাম্যবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ হিংসাত্মক পন্থা আৰু যুদ্ধৰ পোষকতা কৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে বন্দুকৰ বেৰেলৰ মাজেৰে সৰকি গৈহে ৰাজনৈতিক শক্তিৰ বিকাশ ঘটে। দলে বন্দুকক আদেশ দিয়ে, কিন্তু বন্দুকক কেতিয়াও দলক নিৰ্দেশ দিয়াৰ সুযোগ দিব নালাগে। মাওৰ মতে সাম্ৰাজ্যবাদৰ যুগত শ্ৰেণী সংঘৰ্ষৰ জৰিয়তে আহৰণ কৰা অভিজ্ঞতাবোৰে আমাক ইয়াকে শিকায় যে শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণী আৰু সাধাৰণ জনগণে বন্দুকৰ শক্তি অবিহনে মাটিৰ মালিক শ্ৰেণীটোক কেতিয়াও পৰাজিত কৰিব নোৱাৰে। মাও-এ আশা প্ৰকাশ কৰিছিল যে ভৱিষ্যতৰ যুদ্ধবোৰে সাম্ৰাজ্যবাদ সম্পূৰ্ণ নিঃচিহ্ন কৰি সমগ্ৰ বিশ্বতে কেৱল সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰিব।
- **শত পুষ্প নীতিঃ** সাংস্কৃতিক বিপ্লৱ চলি থকা সময়ত মাও-এ এই নীতি অনুসৰণ কৰিছিল। ই মাওৰ নতুন আদৰ্শৰ সামূহিক অভিব্যক্তি প্ৰকাশ কৰে। এই আদৰ্শ অনুসৰি মাৰ্ক্সবাদ-লেনিনবাদক সমৃদ্ধ কৰিব পৰা এশটা ধাৰণা (পুষ্প) থকা উচিত। তেতিয়াহে শুদ্ধ ধাৰণাটো বৰ্তি আৰু অসুস্থ ধাৰণাবোৰ ক্ৰমে নাইকিয়া হ'ব। মাওৰ মতে আদৰ্শগত বিষয়বোৰত শাৰীৰিক বল-শক্তি প্ৰয়োগ কৰিব নালাগে আৰু শুদ্ধ ধাৰণাবোৰক স্বাভাৱিকভাৱে প্ৰবাহিত হোৱাৰ সুবিধা দিব লাগে।

মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক ধাৰণাবোৰ সম্পৰ্কে ওপৰত কৰা আলোচনাৰ আধাৰত ক'ব পৰা যায় যে নিজৰ ৰাজনৈতিক আদৰ্শৰ তত্ত্ব আৰু অনুশীলনৰ বিকাশত তেওঁ যথেষ্ট অৱদান আগবঢ়াই থৈ গৈছে। এইখিনিতে এটা কথা মনত ৰাখি থোৱা ভাল হ'ব যে মাও-চে-টুঙৰ তত্ত্ব আৰু অনুশীলনে চীনত এক নতুন ৰাজনৈতিক ক্ৰমৰ সূচনা কৰিব বুলি ভবা হৈছিল। মাৰ্ক্সবাদ-লেনিনবাদৰ ভেটিত গঢ় লৈ উঠা মাওৰ শিকনিবোৰক মাওবাদ বোলা হয়।

১১.৪.২ বিপ্লৱ বিষয়ক দৃষ্টিভংগী

মাৰ্ক্সে বিপ্লৱ সমৰ্থন কৰিছিল। তেওঁৰ মতে প্ৰয়োজন হ'লে অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰি হ'লেও বিপ্লৱৰ সূত্ৰপাত কৰা উচিত। মাওৰ মতেও মাৰ্ক্স আৰু লেনিনৰ সময়তকৈ বৰ্তমান সময়ত সশস্ত্ৰ বিপ্লৱে এক প্ৰয়োজনীয়তাৰ ৰূপ লৈছে। মাওৰ মতে যিহেতু বিপ্লৱীৰ হাতত পৰ্য্যপ্ত অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ নাথাকে, সেয়েহে তেওঁলোকক গেৰিলা যুদ্ধৰ প্ৰশিক্ষণ দিয়া উচিত। বিপ্লৱীসকলে সদায়েই এনে এক পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব লাগে যিটো গৃহযুদ্ধৰ অনুকূল। এয়া কোনেও অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে যে মাওৰ প্ৰচেষ্টা আৰু জোৰতেই গেৰিলা বিপ্লৱৰ পদ্ধতিটোৱে জনপ্ৰিয়তা অৰ্জন কৰিছিল।

মাও-চে-টুঙে বিপ্লৱক এটা স্থায়ী চৰিত্ৰ দিব খুজিছিল। সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত শিপাই থকা বিপ্লৱ এটাহে স্থায়ী বিপ্লৱ হ'ব পাৰে। তেওঁ উপলব্ধি কৰিছিল যে এটা বিপ্লৱ দীৰ্ঘস্থায়ী কৰিবলৈ নেতা আৰু

সাধাৰণ লোকৰ মাজত থকা প্ৰভেদৰ ওৰ পেলোৱাটো দৰকাৰ। কেৱল শ্ৰমজীৱী শ্ৰেণীবোৰেহে স্থায়ী বিপ্লৱ কঢ়িয়াই আনিব পাৰে বুলি মাৰ্ক্সে কোৱা কথাষাৰ মাও-চে-টুঙে বিৰোধিতা কৰিছিল। মাওৰ মতে এচিয়াত দৰিদ্ৰ খেতিয়কসকলেহে এনে এক বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিব পাৰে। যিহেতু চীনৰ অৰ্থনীতি কৃষিভিত্তিক, সেয়েহে তেওঁ বিপ্লৱত খেতিয়কৰ ভূমিকাত জো�ৰ দিছিল। মাওৰ মতে খেতিয়কসকলক বিপ্লৱৰ নেতা বুলি কোৱা উচিত। কাৰণ, চীনৰ মুঠ জনসংখ্যাৰ গৰিষ্ঠসংখ্যকেই খেতিয়ক। সেয়েহে সামন্তবাদী শক্তিবোৰক ওফৰোৱাত খেতিয়কসকলে প্ৰধান ভূমিকা ল'ব পাৰে।

মাওৰ মতে বিপ্লৱত জয়লাভ কৰিবলৈ অস্ত্ৰ শস্ত্ৰতকৈ মানুহ অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁৰ মতে বিপ্লৱৰ ক্ষেত্ৰত মাৰণাস্ত্ৰ নহয়, মানুহহে এক নিৰ্ণায়ক কাৰক। মাও-এ বিচাৰিছিল যে বিপ্লৱ গ্ৰামাঞ্চলত আৰম্ভ হৈ নগৰ-চহৰত বিয়পি পৰক। মাওৰ মতে বিপ্লৱৰ লক্ষ্য কেৱল ক্ষমতা হস্তগত কৰাটো নহয়, বিপ্লৱক সমাজ ৰূপান্তৰৰ এক আহিলাৰূপেও ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

শান্তিপূৰ্ণ বিপ্লৱৰপ্ৰতি মাও-চে-টুঙৰ কোনো আগ্ৰহ নাছিল। তেওঁৰ মতে শান্তি মানে হ'ল পুঁজিবাদৰ চলিত ব্যৱস্থাটো অব্যহত থকা। কেৱল যুদ্ধ আৰু হিংসাত্মক পন্থাইহে পুঁজিবাদ নিৰ্মূল কৰিব পাৰে।

t চিন্তা-চৰ্চা কৰক ১১.১

বিপ্লৱ সম্পৰ্কীয় দৃষ্টিভংগীৰ ভিত্তিত ভি. আই. লেনিন আৰু মাও-চে-টুঙৰ তুলনা কৰক।

w অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৪ ঃ "বন্দুকৰ বেৰেলৰ মাজেৰে সৰকি গৈহে ৰাজনৈতিক শক্তিৰ বিকাশ ঘটে"— কোনে কৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন ৫ ঃ মাও-চে-টুঙে কাক চীনা বিপ্লৱৰ প্ৰধান শক্তি বুলি অভিহিত কৰিছিল?

.....

১১.৫ এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছী

ইটালিয়ান মাৰ্ক্সবাদী চিন্তাবিদ এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছীৰ লেখনীবোৰত প্ৰধানতঃ বিংশ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধৰ সামাজিক অৱস্থাৰ প্ৰতিফলন দেখা যায়। নাগৰিক সমাজ (civil society) আৰু আধিপত্য (hegemony) হ'ল গ্ৰাম্ছীয়ে আলোকপাত কৰা দুটা প্ৰধান ধাৰণা। মাৰ্ক্সবাদৰ কিছুমান নতুন দিশ পোহৰলৈ অনাৰ কৃতিত্বও গ্ৰাম্ছীক দিয়া হৈছে। তেওঁ ভেটি আৰু অতি-গাঁথনি (base and superstructure) ৰ মাজৰ সম্পৰ্ক নতুনকৈ সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰিছিল আৰু দুয়োটাৰে মাজৰ এক নতুন তৰপৰকথা পোহৰলৈ আনিছিল। এই তৰপটোৰেই হ'ল নাগৰিক সমাজ। পশ্চিমৰ ব্যাপক হাৰত ঔদ্যোগিকীকৰণ ঘটা দেশবোৰত কিয় বিপ্লৱৰ সূত্ৰপাত নহয় তেওঁসেয়াও বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে। মাৰ্ক্সৰ মতে পশ্চিমৰ ব্যাপক হাৰত ঔদ্যোগিকীকৰণ ঘটা দেশবোৰত পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চ স্তৰত শ্ৰমজীৱী সমাজে বুৰ্জোৱাৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱ কৰিব। কিন্তু গ্ৰাম্ছীৰ মতে মাৰ্ক্সৰ অনুমান কেৱল এই নাগৰিক সমাজবোৰৰ অস্তিত্বৰ বাবেই সত্যত পৰিণত নহ'ল।

১১.৫.১ আধিপত্য সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

ইটালিয়ান সাম্যবাদী চিন্তাবিদ, সমাজকর্মী আৰু ৰাজনৈতিকনেতা এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছী হ'ল আধিপত্যৰ ধাৰণাটোৰ সৈতে সবাতোকৈ ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত থকা তাত্ত্বিক। তেওঁ সর্বহাৰা শ্ৰেণী আৰু ইয়াৰ সহযোগীসকলে (দৰিদ্ৰ খেতিয়কশ্ৰেণী) বুর্জোৱা শ্ৰেণীটোক সফলতাৰে ক্ষমতাচ্যুত কৰাৰ প্ৰয়োজনীয় চর্তক তাত্ত্বিক ৰূপ দিবলৈ আধিপত্যৰ ধাৰণাটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ঊনবিংশ শতিকাৰ শেষার্দ্ধ আৰু বিংশ শতিকাৰ প্ৰথমার্দ্ধৰ পশ্চিম ইউৰোপীয়ান ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ বুর্জোৱা গাঁথনিবোৰৰ তত্ত্ব নিৰূপণ কৰিবলৈও গ্ৰাম্ছীয়ে আধিপত্যৰ ধাৰণাটো প্ৰয়োগ কৰিছিল। (Prison Notebooks) নাম দিয়া জীৱনৰ শেষ সময়ছোৱাৰ লেখনীবোৰত গ্ৰাম্ছীয়ে বিশেষভাৱেএই অভিধাটোৰ জটিল আৰু ভিন্নধর্মী ব্যৱহাৰ বিকাশ কৰিছিল (১৯২০ৰ দশকৰ শেষৰ পৰা ১৯৩০ ৰ দশকৰ আৰম্ভণিলৈকে লিখা লেখনীসমূহ যেতিয়া তেওঁ কাৰাগাৰত আছিল)। তেওঁ আধিপত্যই এক নৈতিক আৰু বৌদ্ধিক নেতৃত্বৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ কথা বুজায়। ইয়াৰ দ্বাৰা নেতৃত্বই ঔদ্যোগিক ইউৰোপীয়ান ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ দুখীয়া লোকৰ শ্ৰেণীবোৰত নিজ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰিছিল অথবা এনে শ্ৰেণীবোৰক নিজৰ বশ কৰিছিল; নিজৰ ওপৰত শাসক শ্ৰেণীটোৰ আধিপত্য মানি লৈছিল। এই কথা নিম্নস্তৰৰ সামাজিক স্থিতিবোৰ মানি ল'বলৈ বাধ্য কৰোৱা অথবা বলপূর্বক বাধ্য কৰোৱাৰ বিপৰীত আছিল। এইখিনিতেএটা কথা মনত ৰাখি থোৱা ভাল যে গ্ৰাম্ছীৰ সংজ্ঞা অনুসৰি আধিপত্য হ'ল প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণীটোৱে অনুশীলন কৰা নিয়ন্ত্ৰণৰ এটা ৰূপ। গ্ৰাম্ছীৰ মতে তেওঁৰ জীৱনকালত পশ্চিম ইউৰোপৰ ৰাষ্ট্ৰবোৰৰ থকা প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণীটো হ'ল বুর্জোৱাসকল, সামাজিক উৎপাদনৰ উপায়বোৰৰ গৰাকীসকল আৰু দিন-হাজিৰা কৰা শ্ৰমিক নিযুক্তি দিয়া নিয়োগকর্তাসকল। এই সময়ছোৱাৰ প্ৰধান বহতীয়া শ্ৰেণীটো আছিল নিজাকৈ উৎপাদনৰ কোনো উপায় নথকা সর্বহাৰাসকল।

গ্ৰাম্ছীৰ মতে সমাজৰ অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু সাংস্কৃতিক প্ৰতিটো খণ্ডতে আধিপত্যৰ অস্তিত্ব আছে। সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত আধিপত্যৰ প্ৰভাৱ যথেষ্ট তীব্ৰ। তেওঁ অতি-গাঁথনি এটাক নাগৰিক সমাজ আৰু ৰাজনৈতিক সমাজত ভাগ কৰিছিল। গ্ৰাম্ছীয়ে কৈছিল যে পুঁজিপতি শ্ৰেণীটোৱে এই অতি-গাঁথনিটো হস্তগত কৰি সমাজৰ অন্য শ্ৰেণীবোৰৰ ওপৰত নিজ আধিপত্য বিস্তাৰ কৰে। এই আধিপত্য বিশেষভাৱে নাগৰিক সমাজৰ সকলো অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ ক্ষেত্ৰত দৃশ্যমান। নাগৰিক সমাজৰ অনুষ্ঠান - প্ৰতিষ্ঠানবোৰে মানুহক এই কথা বিশ্বাস কৰিবলৈ বাধ্য কৰায় যে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাই হ'ল সর্বশ্ৰেষ্ঠ ব্যৱস্থা আৰু পুঁজিপতিসকলেই হ'ল সর্বশ্ৰেষ্ঠ শ্ৰেণী। এনে অনুষ্ঠান- প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ বাবে মানুহে নিজৰ ওপৰত চলা শোষণৰ কথা পাহৰি যায় আৰু পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ আধিপত্য মানি লোৱাৰ সন্মতি প্ৰদান কৰে।

গ্ৰাম্ছীৰ মতে পুঁজিপতি শ্ৰেণীক উৎখাত কৰিবলৈ সমাজত এক প্ৰতিপক্ষ আধিপত্যৰ প্ৰতিষ্ঠা হ'ব লাগিব। ইয়াৰ বাবে সর্বহাৰা শ্ৰেণীটোৱে নাগৰিক সমাজৰ অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানবোৰ হস্তগত কৰিব লাগিব আৰু মানুহক তেওঁলোকৰ ওপৰত চলা শোষণ সম্পর্কে সজাগ কৰি তুলিব লাগিব। তেতিয়াহে পুঁজিপতি শ্ৰেণীৰ বিৰুদ্ধে বিপ্লৱৰ সূচনা হ'ব।

১১.৫.২ ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে দৃষ্টিভংগী

গ্ৰাম্ছীয়ে সমাজৰ আতি-গাঁথনিটোক নাগৰিক সমাজ আৰু ৰাজনৈতিক সমাজ নামৰ দুটা প্ৰধান স্তৰত ভাগ কৰিছিল। সকলো বল-ভয়-ভীতি প্ৰদর্শনকাৰী ক্ষমতা অথবা অৱদমনমূলক ক্ষমতা অথবা সম্পূর্ণ ৰাজনৈতিক বৈশিষ্ট্য সম্বলিত কাম-কাজবোৰ ৰাজনৈতিক সমাজৰ অংশ। আনহাতে, ধর্ম, শিক্ষা,

ব্যৱসায় আৰু সাংস্কৃতিক সংগঠনবোৰ নাগৰিক সমাজৰ অংশ। সহজ ভাষাত, নিজক অনুসৰণ কৰিবলৈ কোনো মানুহৰ ওপৰতেই বল প্ৰয়োগ নকৰা যিকোনো অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানেই নাগৰিক সমাজৰ অংশ। অৰ্থাৎ, ৰাজনৈতিক শক্তি হ'ল অতি-গাঁথনিটোৰ বল প্ৰয়োগ ভিত্তিক অংশ আৰু নাগৰিক সমাজ হ'ল মানুহৰ সন্মতি ভিত্তিক অংশ। তাতোকৈ সংকীৰ্ণ অৰ্থত গ্ৰাম্ছীয়ে বিভিন্ন অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ সমষ্টি নাগৰিক সমাজবোৰক ব্যক্তিগত খণ্ড আৰু ৰাজনৈতিক সমাজখনক ৰাষ্ট্ৰ বুলি অভিহিত কৰিছে। তেওঁ ইয়াকো কৈছিল যে নাগৰিক সমাজৰ আধিপত্যৰ সৈতে আৰু ৰাজনৈতিক সমাজ অথবা ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰত্যক্ষ প্ৰভাৰ অথবা নিৰ্দেশৰ সৈতে সম্পৰ্ক আছে। গ্ৰাম্ছীয়ে তলত দিয়া ধৰণে নিয়ন্ত্ৰণৰ আপেক্ষিকভাৱে ভিন্ন ৰূপ দুটাৰ মাজত থকা প্ৰভেদবোৰ নিৰূপণ কৰিছিল—

- প্ৰভাৱশালী মৌলিক গোটটোৰ দ্বাৰা সামাজিক জীৱন বিষয়ক সাধাৰণ নিৰ্দেশনা দিয়াৰ কথাটোত বৃহত্তৰ জনসমূহে স্বতঃস্ফূৰ্ত সন্মতি প্ৰদান কৰাই হ'ল সামাজিক আধিপত্য।
- ৰাজনৈতিক চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰৰ বলপ্ৰয়োগকাৰী ক্ষমতাৰ আহিলাবোৰৰ নামকৰণ কৰে। এনে ক্ষমতাৰ দ্বাৰা সক্ৰিয় অথবা নিষ্ক্ৰিয়ভাৱে সন্মতি প্ৰদান কৰাৰ পৰা বিৰত থকা গোটবোৰক আইনসংগতভাৱে অনুশাসন মানি চলিবলৈ বাধ্য কৰোৱা হয়। স্বতঃস্ফূৰ্ত সন্মতি আদায়ৰ প্ৰচেষ্টা বিফল হ'লে নিৰ্দেশ আৰু পৰিচালনাৰ সংকটে দেখা দিব পৰা মূহুৰ্তবোৰৰ কথা অনুমান কৰি ইয়াক সমগ্ৰ সমাজখনৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়।

ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰভেদবোৰে আমাক সামাজিক নিয়ন্ত্ৰণৰ বিভিন্ন উপায় বুজাত সহায় কৰে যদিও গ্ৰাম্ছীয়ে সামাজিক আধিপত্য আৰু ৰাজনৈতিক চৰকাৰক দুটা সম্পূৰ্ণ পৃথক শিতানত নথ'লে। তেওঁ দুয়োটাকে 'সংহত ৰাষ্ট' (integral state) ৰ ধাৰণাটোৰ অধীনত আলোচনা কৰিছিল। গ্ৰাম্ছীয়ে মাজে সময়ে 'ৰাষ্ট্ৰ' অভিধাটো চৰকাৰী বলপ্ৰয়োগকাৰী আহিলাবোৰৰ বিষয়ে বুজাবলৈ আৰু আন কেতিয়াবা এখন বৃহত্তৰ সাধাৰণ ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণা অথবা সংহত ৰাষ্ট্ৰৰ কথা বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই বৃহত্তৰ ধাৰণাত সামাজিক আধিপত্যৰ কাৰ্যসম্পাদন আৰু ৰাজনৈতিক চৰকাৰ উভয়কে সামৰি লোৱা হয়।

W অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৬ ঃ গ্ৰাম্ছীৰ মতে কোনটো শ্ৰেণীয়ে সমাজত আধিপত্য প্ৰতিষ্ঠা কৰে?

.....

প্ৰশ্ন ৭ ঃ গ্ৰাম্ছীয়ে ৰাষ্ট্ৰৰ ধাৰণাটোৰ সৈতে সকলো ধৰণৰ বলপ্ৰয়োগকাৰী অথবা অৱদমনকাৰী ক্ষমতাকো সাঙুৰিছিল। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

.....

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- লেনিনৰ মতে পুঁজিবাদৰ সৰ্বোচ্চ পৰ্যায়টো হ'ল সাম্ৰাজ্যবাদ। তেওঁ এই পৰ্যায়টোত পাঁচটা স্তৰ আছে বুলি কৈছিল। এই পৰ্যায়ত দেখা দিয়া সংকটে সাম্ৰাজ্যবাদৰ পতন ঘটায়।
- শ্ৰমিক আৰু দৰিদ্ৰ খেতিয়াক শ্ৰেণীৰ ওপৰত চলা নিপীড়ন ৰোধ কৰিবলৈ লেনিনে বিপ্লৱ তত্ত্বৰ বিকাশ ঘটাইছিল। ৰাছিয়াৰ সম্ভাব্য বিপ্লৱী শ্ৰেণীটো আছিল খেতিয়ক, শ্ৰমিক, ৰাছিয়ান বুৰ্জোৱা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সংখ্যালঘুসকল। তেওঁৰ মতে ৰাছিয়াত বিপ্লৱে দুটা স্তৰৰ মাজেৰে গতি কৰিব। লেনিনে ভাবিছিল যে বিশ্বৰ

যিকোনো এখন দেশত সমাজবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰি একে সময়তে অন্য অঞ্চলতো বিপ্লৱৰ সূত্ৰপাত কৰিব পৰা যাব।

● ৰাছিয়ান বিপ্লৱত 'ভেনগার্ড পার্টিয়ে বিপ্লৱী শক্তিবোৰক একগোট কৰাত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লৈছিল, উদ্দেশ্যমূলক প্ৰচাৰ শ্লোগান আৰু বার্তাৰ জৰিয়তে খেতিয়ক সমাজক সচেতন কৰি তুলিছিল।

● মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবোৰ ৰাইজৰ যুদ্ধ, স্থায়ী বিপ্লৱ, সাংস্কৃতিক বিপ্লৱ, যুদ্ধ আৰু হিংসাত্মক পন্থাৰ বিপ্লৱ, শত পূৰণ নীতি আদিৰ দৰে ধাৰণাৰ উল্লেখেৰে বিশ্লেষণ কৰি চাব পাৰি।

● মাও-চে-টুঙে হিংসাত্মক পন্থাৰ বিপ্লৱ আৰু স্থায়ী বিপ্লৱৰ সমর্থন কৰিছিল। তেওঁ চীনা বিপ্লৱতখেতিয়ক সমাজে অগ্ৰণী ভূমিকা লোৱাত জোৰ দিছিল।

● গ্ৰাম্ছীয়ে আগবঢ়োৱা আধিপত্যৰ সংজ্ঞা অনুসৰি ই হ'ল নিয়ন্ত্ৰণৰ এটা ৰূপ। সমাজৰ প্ৰভাৱশালী শ্ৰেণীটোৱে সমাজৰ অতি-গাঁথনিটো হস্তগত কৰি এই নিয়ন্ত্ৰণৰ অনুশীলন কৰে। নাগৰিক সমাজৰ সকলো অনুষ্ঠান/ প্ৰতিষ্ঠানৰ ওপৰত এই নিয়ন্ত্ৰণ চলোৱা হয়।

● গ্ৰাম্ছীয়ে কেতিয়াবা 'ৰাষ্ট্ৰ' অভিধাটোৱে সংকীৰ্ণ অর্থত চৰকাৰী বলপ্ৰয়োগকাৰী আহিলাবোৰৰ কথা আৰু আন কেতিয়াবা বৃহত্তৰ অর্থত 'ৰাষ্ট্ৰৰ সাধাৰণ ধাৰণা' অথবা 'সংহত ৰাষ্ট্ৰৰ' ধাৰণাটো বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ইয়াত সামাজিক আধিপত্যৰ কার্যকলাপ আৰু ৰাজনৈতিক চৰকাৰ দুয়োটাকৈ সামৰি লোৱা হয়।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থঃ

1. Dhariwal, U.K. (2008). *Western political thought*. New Delhi: Arise Publishers & Distributors.

2. Gogoi, P. (2007). *Degree political theory*. Guwahati : Banalata Publication.

3. Johari, J.C. (1994). *Traditions of political thought*. Bombay: Himalayan Publishing House.

4. Robert. P. & Sutch, P. (2005). *An introduction to political thought: A conceptual toolkit*. New Delhi: Atlantic Publishers and Distributers.

5. Singh, G. (Ed.). (2008). *Western political thinkers*. New Delhi: Omega Publications.

অসমীয়া গ্ৰন্থঃ

1] পাল, কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, প্ৰতুল চন্দ্ৰ [2005]¼ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ।* গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

১১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সাম্ৰাজ্যবাদ।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভি.আই. লেনিন।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভেনগার্ড পাটি।
৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মাও-চে-টুং।
৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ খেতিয়ক শ্ৰেণী।
৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পুঁজিপতি শ্ৰেণী।
৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।

M ১১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন-

প্ৰশ্ন ১ ঃ লেনিনৰ মতে বিপ্লৱৰ পৰ্যায় দুটা কি কি?
প্ৰশ্ন ২ ঃ মাও-চে-টুঙে কেনেদৰে বিপ্লৱক এটা স্থায়ী চৰিত্ৰ দিব বিচাৰিছিল?

(খ) চমু প্ৰশ্ন-(১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)-

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰাছিয়াত কমিউনিষ্ট পার্টিৰ ভূমিকা চমুকৈ ব্যাখ্যা কৰক।
প্ৰশ্ন ২ ঃ বিপ্লৱ সম্পৰ্কে মাও-চে-টুঙৰ দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰত এটি টোকা লিখক।
প্ৰশ্ন ৩ ঃ ৰাষ্ট্ৰ সম্পৰ্কে গ্ৰাম্ছীৰ দৃষ্টিভংগী কি আছিল ব্যাখ্যা কৰক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ সাম্ৰাজ্যবাদ সম্পৰ্কে লেনিনৰ দৃষ্টিভংগী কেনে আছিল আলোচনা কৰক।
প্ৰশ্ন ২ ঃ মাও-চে-টুঙৰ ৰাজনৈতিক ধাৰণাবোৰ ব্যাখ্যা কৰক।
প্ৰশ্ন ৩ ঃ এণ্ট'নিঅ' গ্ৰাম্ছীৰ আধিপত্যৰ ধাৰণাটো বিশ্লেষণ কৰক।

****